

munkásoddá. Formálj tovább ezen a négy napon, és ne hagy abba soha többé, amíg élek. Tudom, hogy életem nem az enyém, mert Tőled kaptam és Neked adom vissza. Add, hogy ez az élet úgy térjen vissza Hozzád, hogy örömet, boldogságot adott azoknak, akikkel a földön találkozott.

Tizenöt testvéremmel fordulok Hozzád ezen az estén, Uram! Ha jól meggondolom: különb együtttest is választhatnál volna, nem is egyet ebben az országban, mint mi vagyunk. Bátrabbat, célratörőbbet, okosabbat is, jobbat is. Mégis, mi vagyunk most itt. Mit tehet ez a közepes színvonalú társaság a Te dolgaiddban?

Ahogy kimondom a színvonal szót, már tudom: emberileg gondolkodom előtted, aki halászokra, vámosokra, sátorszövökre, szakképzetlen fiatalemberekre, megjavult utcalányokra bíztad ügyedet és nem kértél egyéb garanciát, mint Péter szangvinikus hűségét, Magdolna lábadozó boruló zokogását, János kebledre hajló vonzalmát. Bennem még zajong az otthon hagyott világ, fáradt is már a fejem. A Te békédben akarok ma elaludni, többet már nem gondolkodom, nem is tépelődöm. Neked adom az első éjszaka álmát. Végy karodba engem, őrizd pihenésemet. Holnap majd vezess új utakra, új igazságokra, új szeretetre, új lobogásra. Új testvérekhez, új barátokhoz, földi és égi országod új látomásához.

GROMON ANDRÁS

KEDVENC KÖZHELYEINK –

AVAGY AZ ÖNZÉS NÉPSZERŰ IDEOLÓGIÁJA

Az ember legyen modern!

Más megfogalmazásban: Az ember legyen korának gyermeke! – A „kor” elsősorban időfogalom, időhatárokat jelöl, de mivel sosem helytől elvonatkoztatva élünk egy korban, hanem mindig valahol, meghatározott helyen, ezért a „kor” gyakorlatilag az idő- és térkoordinátákat egyaránt magában foglalja. Modernnek lenni tehát annyit jelent, mint adott idő- és térkoordinátákon belüli normák szerint gondolkodni és élni. Mivel egy-egy ember életében gyakorlatilag csak az idő a változó elem, a modernségben összefoglalt normák az idő múlásával

változnak. Kevésbé fajsúlyos szóval modernség helyett divatot is lehetne mondani. Ezért a közhely így is szólhatna: Légy divatos! – ne csak öltözködésedben (elsősorban talán ne is abban), hanem eszméidben és viselkedésedben is!

Ez utóbbi megfogalmazásban már meglehetősen nyilvánvaló a közhely mondanivalója, s annak súlyos negatívumai.

A helyes cselekvés normája e szerint nem az Igazság, nem az, ami Jó, hanem az aktuális és helyi „igazság”, az adott környezet felfogása szerinti „jó”. Úgy is lehetne mondani: a normát nem az Eszmék szabják meg és alkotják, hanem a mindenkori környezet közgondolkodása mint Tény. (Ez persze azt is jelenti, hogy a szó igazi, „filozófiai” értelmében nem is beszélhetünk itt Eszméről, Értékről, Normáról, hiszen – minthogy tudatos mássá lenni akarás nélkül az ember úgymint ugyanolyan, mint a környezete – e közhely lényegében azt mondja: Légy olyan, amilyen vagy!...) Végül úgy is lehetne mondani: eszerint a norma nem belülről fakad, hanem a külsőségek határozzák meg, azaz nem az ember saját normája, hanem mások normája...

A második súlyos negatívum ebben a közhelyben az a bennfoglalt tartalom, amelyet így lehetne megfogalmazni: „Ne lógj ki a sorból!” Légy modern, légy divatos, légy olyan, mint a többiek! Ez nemcsak morális katasztrófákat eredményez (az egyes ember életében és a társadalom egészének életében egyaránt), hanem egyszerűen megöli az egyéniséget, ami az egyén tragédiáján túl, hosszú távon, a társadalom tragédiáját is okozza. A „Légy divatos!” látszólag színességet jelent, ténylegesen azonban a „Legszebb szín a szürke!”-elv megtestesítője...

A harmadik negatívumot valahogy így lehetne megfogalmazni: „Alkalmazkodj a mindenkori közvéleményhez, a mindenkori uralkodó széljáráshoz!” Kicsit durvábban (ha úgy tetszik: pontosabban): „Légy köpönyegforgató!” Mivel a modernség, a divat időről-időre változik (e „felgyorsult világban” nagyon is gyakran), a „Légy modern!” alapelv vállalása szükségképpen hordozza magában a köpönyegforgatást. Magyarországon ez az alapelv csak 1940 és 1950 között a következő színeváltozásokat kívánta meg: Légy [püspök]lila, [nyilas]barna, [kommunista]vörös!

Együtt kell üvölni a farkasokkal!

Ez egyike azoknak a közhelyeknek, amelyek a legközvetlenebbül és legtöményebben fejezik ki azt a gondolkodásmódot, amely a közhelyekben általában megnyilvánul: az ideológiagyártást, az önzést, a képmutatást.

Ideológiagyártás. Ideológia az érvényesülni akaráshoz, a „felszínen maradni” akaráshoz; majdnem mindegy, hogy anyagi, pozíció- vagy hatalomgyakorlás-szempontról, hisz e három többé-kevésbé összefonódik (talán csak a kisemberek szempontjából nem mindegy, mert ők igazából csak anyagi jólétet kívánnak). Az ember tudja, hogy az érvényesülés érdekében tulajdonképpen nem lenne szabad együtt üvölni a farkasokkal, hogy voltaképpen „tisztá eszközökkel” kellene érvényesülni (ha lehetne így), de azt is tudja, hogy érvényesülni csak a farkasok engedélyével, a farkasok támogatásával és farkasok módján lehet, ezért – mivel/ha érvényesülni mindenképp akar – ezt mondja: Együtt kell üvölni a farkasokkal (ha az ember nem akarja, hogy őt is széttepjék). Jó, rendben van, véres akcióikban nem veszek részt, de együtt kell üvölni velük, ugyanazt a nótát kell fűjni, amit ők.

Másfelől nézve ez önzés. Az együttüvöltés csak eszköz az önzés szolgálatában. Mert az érvényesülni akarás, a felszínen maradni akarás mi más, ha nem önzés? Leszámítva természetesen azokat az eseteket, amikor a felszínen maradás azonos az életben maradással; de hát ezt a közhelyet nem is azok szokták használni, akik a nyomor e végső helyzetében vannak; hanem azok, akik meg akarnak tollasodni (vagy legalábbis nem akarják elveszíteni viszonylagos jólétüket). Ez a legfőbb érték számukra (a saját jólétük), s mindent (és mindenkit) ennek rendelnek alá, együtt üvöltenek akár a farkasokkal is, csak szándékuk valóra válják.

Képmutatásuk kettős. Egyrészt önmaguk előtti, másrészt a külvilág előtti képmutatás. Bár tudják, hogy rosszat tesznek, igyekeznek jó színben feltűnni. Önmaguk előtt, amikor megmagyarázzák saját maguknak, hogy ők természetesen nem farkasok, csupán együtt üvöltenek velük, ami ugyebár csak színjáték, felöltött szerep, tehát legbelül „egészen mások” – s még azzal az elégtétellel is hízelegnek maguknak, hogy „bolondot csinálnak” a farkasokból. A külvilág előtt, amikor – épp ennek a közhelynek a segítségével – azt akarják elhitetni, hogy ők nemcsak hogy nem farkasok, de nem is akarnak azok lenni, sőt tulajdonképpen még együtt üvölni sem akarnak, de hát, sajnos, „muszáj”, ha az ember meg akar élni. Ami persze újabb képmutatás, hiszen (gyakorlatilag) nem a

megélhetésről van szó, hanem a jól megélhetésről, sőt: a minél jobban megélhetésről.

Nem jó minden igazságot kimondani!

Miért nem jó? Mármint a szerint, aki e közhely „igazságát” magáévá teszi. Nyilván azért nem, mert bizonyos igazságok kimondása veszélyekkel jár (egyáltalán: melyiké nem?) a „Mondd meg az igazat, és betörök a fejedet!” jegyében.

Természetesen a „fejbetörés” semmilyen formája sem kellemes, és aki vállalja – az igazság kimondásának következményeként –, az nem mazochizmusból vállalja, hanem azért, mert úgy gondolja és érzi, hogy van nagyobb érték is, mint a biológiai életünk, s e nagyobb értékek egyike éppen maga az igazság, bármilyen bizonytalan is sokszor annak megragadása. Mégis, aki az igazságot választja az érdekek szemben, az azért választja, mert azt éli át, hogy „nemcsak kenyérrel él az ember”, sőt, hiába van meg a „kenyere”, ha magasabbrendű táplálékhoz nem jut, számára az élet nem élet, s a vegetálásnál a fej végleges betörése is jobb. S ez a magasabbrendű táplálék többek között éppen az igazság kimondása – tekintet nélkül annak következményeire.

Aki még nem próbálta, nem tudhatja, milyen hosszú időre jelenthet táplálékot az igazság egy-egy alkalmi kimondása is, különösen ha valamilyen nagyon lényeges igazságnak nagyon súlyos körülmények között történő kimondásáról van szó. Valóságos eufória jöhet létre. Az igazság vállalása és kimondása egy másik, magasabb világba helyez át (amely egyelőre persze csak az ember belsejében létezik), amely csupa ragyogás, amelyben az ember úgy érzi, megszűnt a tér és az idő, a végtelenség előérzete keríti hatalmába, annak minden velejárójával, így a sérthetlenség érzésével is: Betörhetitek a fejemet, de meg nem ölhetek, mert ami bennem igazából az Én, az megölhetetlen. Éppen ezért ebből a másik, magasabb világból békével tud tekinteni a „realitások világára” is.

Az igazságok kimondása, sőt: minden igazság kimondása olyannyira jó, hogy az életcél rangjára emelkedhetik. Nemcsak bármely „egyszerű ember” számára, hanem még a „Fölmúlthatatlan Ember” számára is; Jézus mondja: „Én azért születtem, és azért jöttem erre a világra, hogy tanúságot tegyek az igazságról” (Jn 18,37)!

A pénznek nincs szaga!

Azaz nincs ráírva, és semmilyen módon nem árulkodik arról, hogyan jutott hozzá az ember. Ez nyilvánvaló, de a közhely többet akar mondani ennél a nyilvánvalóságnál: azt, hogy nem számít, hogyan jut hozzá az ember, pontosabban: nem számít, hogy tisztességtelen úton jutott-e hozzá az ember, még az sem, hogy vér tapad-e hozzá – talán még az a cinikus felhang is megvan benne, hogy „nem számít hogyan, csak legyen”. Mindenesetre már maga az is cinizmus, hogy „nem számít, hogyan jut hozzá az ember”.

Sok mindenről árulkodik ez a kijelentés. Mindenekelőtt, ha nagyon áttételesen is, de arról, hogy az így gondolkodó ember számára (legalábbis az egyik) legfőbb érték a pénz... Következésképp nem főértékek számára (ha egyáltalán értékek valamennyire!) az emberi értékek (tudás, művészet, család, barátság...), és még kevésbé az erkölcsi normák; ez utóbbiakon (az alábbiak is mutatják majd) egyszerűen túllép.

A „nem számít, hogyan jut hozzá” a gátlástalanság világos jele. Az ilyen ember valószínűleg túljutott már azon, hogy a „jó” és „rossz” fogalmaival mérlegelje cselekedeteit, aligha zavarja már őt az, amit lelkiismeretnek szoktunk nevezni, csak a „célszerű”, „praktikus” szempontok érdeklik: hogyan érhetné el legbiztosabban és legegyszerűbben saját céljait...

Világos ebből az ilyen ember teljes önközpontúsága: senki és semmi nem számít neki, csak a saját akarata, saját érdeke. Ha „kell”, gondolkodás nélkül lő (pl. a rendőr) vagy lövet (pl. a rendőrparancsnok); a pénznek nincs szaga, nem lesz rajta a fizetési borítékon, hogy a benne levő pénz minek az ellenértéke. – Az ilyen embernek nincs szíve, nem is tud senkivel együtt érezni, legkevésbé a rászorulókkal. Közönyös, cinikus.

Valamiféle bűnfogalma mégiscsak van, bár nagyon sajátos: „Ha nem derül ki, hogy tisztességtelen úton jutottam a pénzhez, akkor az nem is tisztességtelen!” Azaz: „bűn” az a „rossz” cselekedet, amely nyilvánosságra jut. Fontosak itt az idézőjelek, mert nem az illető tartja bűnnek és rossznak az adott cselekedetet, hanem csak tudja, hogy a társadalom annak tartja.

Az előző bekezdés idézőjeles mondata arról is árulkodik, hogy ez az egész szemlélet- és magatartásmód csak önbecsapás útján jöhet létre és maradhat fenn, hiszen az illetőnek önmagával is el kell hitetnie, hogy az a tény, miszerint a pénznek nincs szaga, elegendő bizonyítéka annak, hogy nem számít, hogyan jutott hozzá, sőt annak is, hogy ő sosem tisztességtelen úton jut hozzá. Ez az önbecsapás pedig,

amelyet (valamilyen formában) állandóan gyakorolnia kell, elegendő bizonyítéka annak, hogy e közhely ideológia, ami pedig arra utal, hogy ha a lelkiismeretét s a szívét kiirthatja is magából az ember, a jó és a rossz pusztá tudatát semmiképp.

Az idő pénz!

Ez egyike azoknak a közhelyeknek, amelyek nem takargatják mondanivalójukat, hanem világosan közlik a szavak mögött rejlő mentalitást (máshol pedig egyike azoknak a közhelyeknek, amelyek a legközvetlenebbül fejezik ki a közhelymentalitást).

Az idő voltaképpen egész életünknek a szimbóluma, hiszen az életünk bizonyos értelemben azt jelenti, hogy egy meghatározott időponttól egy másikig itt tartózkodunk a világban. Amire felhasználjuk a rendelkezésünkre álló időt, az az életünk. Mondd meg, mire gondold felhasználandónak az időt, és megmondom, ki vagy! Még inkább: Mondd meg, mire használod fel az idődet, és megmondom, ki vagy! Az időnk értelme az életünk értelme! Akinek „az idő pénz”, annak az élete értelme a pénz. Nem a család, nem a barátok, nem a tudomány vagy a művészet (a rászoruló embertársakról nem is szólva), még csak nem is a munka vagy a szórakozás, hanem a pénz. S talán jó okkal feltételezzük, hogy még a pénz sem döntően azért, hogy ezt vagy azt vásárolhasson, vagy utazhasson, hanem magáért a pénzért, a pénz birtoklásának tudatáért.

Minden korban voltak és lesznek ilyen emberek, és érdemes eltöprengeni azon, hogyan lesz valaki ilyené, illetve hogyan képes így élni, ezzel a mentalitással és a belőle fakadó magatartásmóddal. Hogyan lehet az, hogy valaki az egész életét mélyen az ember alatti szinten éli le, s úgy hal meg, hogy fogalma vagy sejtelme sem volt arról, mit jelent embernek lenni? Hogyan lehet az, hogy ilyen emberek tömegével, tíz- és százmilliószámra léteznek, ha nem is éppen amiatt, hogy a pénz az életük értelme? Hanem egyszerűen a vegetálás miatt. Hogyan van az, hogy minden más létező léte aktualitás, csupán az ember léte az, ami többnyire merő potencialitás? Eljut-e valaha az emberiség az emberré válás fokára, még mielőtt elpusztítja önmagát?

Semmi sem abszolút!

Első pillantásra meghökkentően igaznak látszó, ráadásul valami semleges igazságot kimondani látszó állítás, olyan mint a $2 \times 2 = 4$. (Leszámítva most magának az Abszolútumnak, Istennek a problémáját.)

Hiszen minden mindennel összefügg ebben a világban, ami azt is jelenti, hogy minden függ, ha mindentől nem is, de sok mindentől, tehát nem ab-szolút, nem el-oldott (latin absolvo).

Ezért aztán úgy látszik, abban az értelemben sem abszolút semmi, ami a szó köznapi értelme: hogy mindenkor feltétlen érvényű, s így feltétlenül kötelező érvényű lenne. Nevezhetnénk ezt a közhelyet a „filozófiai relativizmus elméletének”. De mindez csak a dolgok felszíne.

Mert még a legviszonylagosabb dolgokban is van valami abszolút: éppen az, hogy viszonylagosak; a legváltozóbb dolgokban is van valami változatlan: éppen az, hogy változnak. S a létezők közös abszolút tulajdonsága, hogy léteznek. Még a halál sem kezdi ki ezt a tételt, csupán a létezés egy másik abszolút(nak látszó) tulajdonságát állítja elénk. Vannak azután elvek is, amelyek abszolút érvényűek (vagy azoknak kell tartanunk őket, ha nem akarjuk, hogy az élet lehetetlenné váljék), pl. Ne ölj! Ha lehetséges van segíteni a rászorulóknak, kötelességed segíteni! – és így tovább.

Ha komolyan vesszük (és szó szerint) ezt a közhelyet, akkor nyilvánvaló, hogy állítása szerint Abszolút Létező, Isten sincs...

Mi következik ebből? Az, hogy ha egyszer nincs abszolút mérték, akkor senki sem mondhatja meg, mi a helyes és a helytelen, következésképp senki sem várhatja el tőlem, hogy valamilyen „külső”, „objektív” normának engedelmessé legyek, a cselekvés és a helyes cselekvés egyedüli mércéje én magam lehetek csak. (Ki nem mondva: saját mindenkori önkényem!)

S ez is a „célja” ennek a közhelynek (pontosabban e közhely használatának): ideológiai támasz hivatott lenni ahhoz, hogy az egyén önmagát tarthassa Abszolútnak (ennek minden következményével együtt). Ezt formailag is kifejezi maga a közhely, hiszen (paradox módon) abszolút érvényűnek szánt kijelentés az, hogy semmi sem abszolút – s a közhely használója oda már nem jut el, hogy észrevegye: saját állításának értelmében (és saját – titkolt – szándékának ellenére) saját állítása sem abszolút.

Nem vagyunk tökéletesek!

Cáfolhatatlan állítás. De ennek a közhelynek sem az a célja, hogy valamilyen „semleges” igazságot vagy köztudott ténytet közöljön. Pártos állásfoglalás, mondhatni, érdekvédelem akar lenni. Mindig olyan

helyzetben hangzik el, amelyben valaki vádolva érzi magát, akár kifejezetten, akár csak áttételesen, akár mások részéről, akár „jobbik énje”, vagy mondjuk egyszerűbben: „másik énje” részéről, szóval egy belső hang részéről. A „vád”: valamiben többet, jobbat kellett volna teljesítened, vagy: több is telik tőled. Erre jön aztán a közhelyes válasz: Hja, nem vagyunk tökéletesek!

Egyrészt védekezés ez: Ne bántsatok, a látszat ellenére nem tettem rosszat! Másrészt öngazolás: Ha akartam volna, sem cselekedhettem volna másképp, mint ahogy cselekedtem! Harmadrészt és mindenekelőtt: ideologizálás, amely visszafelé (a múltat tekintve) jónak igazolja a rosszat, előre felé (a jövőt tekintve) pedig eleve megadja a felmentést, hogy a „nem vagyunk tökéletesek” alapján az ember eleve tehesse a rosszat, ne is kelljen erőlködni. Ezért negyedrészt ideológiai alapja annak a ki nem mondott tételnek, hogy „az embernek nem is kell törekednie arra, hogy tökéletes legyen”.

Végső soron tehát az ember jobbá levése alól húzza ki a szőnyeget ez a közhely, amikor tudomásul veszi, sőt: meg akarja merevíteni a „valóságot” – leborul a Tények előtt.

Ezzel szemben a vonatkozó jézusi „közhely” így szól: „Legyetek tökéletesek, mint a ti Mennyei Atyátok” (Mt 5,48)! Eltekintve ennek a felszólításnak minden megváltástani jelentőségétől, azt kell mondanunk, hogy ez az egyetlen olyan szemlélet, amely valóban távlatot nyit az ember előtt. Hiszen embernek lenni annyit jelent, mint (egyre több, egyre jobb) emberré válni, ha viszont „erre nincs szükség” vagy „ez nem lehetséges”, akkor nincs morális talaj az ember lába alatt: egyszerűen céltalan és értelmetlen minden morális törekvés. Ahogy a Résznek csak az Egész, úgy csak az Abszolút adhat értelmet a Relatívoknak.

„Ha jóságotok bőven fölül nem múlja az írástudókét és farizeusokét, nem juttok be a mennyek országába!” (Mt 5,20)

Isten ennyit nem kíván!

Furcsa már az is, hogy valaki biztosan tudja, mennyit kíván Isten, és mennyit nem. Az ilyen ember legalább is egyenlővé teszi magát Istennel, ha éppen nagyobbak nem tartja magát nála: az isteni tudás birtokosának képzelet magát. Úgy véli (sőt: meggyőződése), hogy belelát Isten gondolataiba. Pedig: „Vajon ki látta az Úr gondolatait?” (Iz 40,13)

„Istenné” teszi magát az ilyen ember azáltal is, hogy úgy gondolja: Isten ennyit vagy annyit nem kíván. Sőt jobban, mint az előbb, mert már nemcsak Isten gondolatainak, hanem cselekvése ismerőjének is mutatja-véli magát. Mi több: emögött nemcsak az a gondolat húzódik meg, hogy „tudom, Isten mennyit kíván”, hanem még mélyebben Isten akaratának irányítása, irányítani akarása is: „Isten ennyit nem kívánhat”, „Isten ennyit ne kívánjon”.

Hozzá kell még vennünk, hogy az „ennyit” meghatározása az így gondolkodó ember részéről természetesen nemcsak szubjektív, hanem mindig egyenesen önkényes is: teljesen az ő kényétől-kedvétől függ, mennyi az, amennyit Isten még kíván(hat), és mennyi az, amennyit már nem. (Persze, ezáltal végső soron agyonüti hozzáállásában az első mozzanatot, nevezetesen, hogy tudni véli, mennyit kíván Isten, hiszen valójában nem azt tudja, mennyit kíván Isten, hanem csak azt, mennyit kíván ő: mennyit engedélyez kegyesen, hogy mások – Isten, emberek – elvárjanak tőle.)

Mindezek következtében az ilyen alapállású ember nemcsak hogy „autonóm”, magát Isten akaratától függetlenítő, hanem magát Isten helyébe állító, magát a mindenség középpontjává tévő valaki is, s mivel azt akarja, hogy minden más tőle, az ő kényétől függjön, nyugodtan mondhatjuk, hogy önmagát Abszolútummá emelő valaki.

De vajon valójában mennyit kíván Isten az embertől? A szó „követel” értelmében semennyit. A szó „vágyakozik” értelmében mindent. Pontosabban csak egyet: magát az embert – egészen. „Szerelemből”. Amit a szó „kér, tanácsol, parancsol” értelmében kíván tőle, mindaz csak egy-egy, többé-kevésbé konkrét megfogalmazása szerelmes vágyakozásának. Akiben viszontvagy ébred, annak számára értelmét veszíti a kíván szó „követel” értelme, s igyekszik megtenni mindent – szerelemből.

Nem kell katolikusabbnak lenni a pápánál!

Köznapibb megfogalmazásban: Nem kell pápábnak lenni a pápánál!

Milyen gondolatok húzódnak meg e mögött az állítás mögött? Először is, csak mintegy mellékesen, annak föltételezése, hogy „a pápa eléggé katolikus” vagy (s talán inkább ez): „a pápa a tökéletes katolikus”. Akár az első, akár a második feltételezés a helytálló, mindegy, mert mindkettő arról árulkodik, hogy az illető azonosít egy személyt egy szereppel, illetve magától értetődőnek

tart egy ilyen azonosulást, s ezzel rendkívül sablonos gondolkodásmódról tesz bizonyosságot. Ráadásul a szerepet látja-tartja fontosabbnak, nem a személyt, amit némi tágitással így is mondhatnánk: az intézmény fontosabb számára, mint a személy. – Az pedig, hogy a pápa „elégge” katolikus, vagy a „tökéletes” katolikus, arról árulkodik, hogy az illető egy funkcióbetöltést tesz meg az igazság mértékévé (egyebek között olyan ez, mintha kilogrammokban akarna térfogatot mérni), illetve hogy az illető „el sem tudja képzelni”, hogy a pápa esetleg lehet nagyon rossz katolikus is, azaz a tekintélyt tartja az igazság kritériumának.

De ezzel már a közhely voltaképpen tartalmánál vagyunk: az így gondolkodó ember számára az igazság (és az igazságra építendő magatartás) kritériuma valami külső dolog, nevezetesen valamely emberi (a pápai) tekintély (amiben az is benne van, hogy az igazságot sablonokba, tételekbe – stílusosan szólva: dogmákba – szoríthatónak tartja, s ezzel együtt végesnek, tehát az ember számára tulajdonképpen problémátlanul megszerezhetőnek és birtokolhatóknak). Ennek a felfogásnak egyenes következménye az engedelmesség eszménye, ebből eredően pedig az irányíthatóság (a „dróton rángatás” értelmében).

Ezzel szemben azt képviselem, hogy az igazságnak vannak objektív kritériumai: a gondolkodás szabályai, és szubjektív, azaz belső kritériumai: a lelkiismeretből fakadó meggyőződés különböző megállapításai; és hogy végső soron, a cselekvés igazságát tekintve, csak a belső hang lehet a mérték és a mozgatóerő: „Az én vezérem bensőmből vezérel” (József Attila: Levegőt!).

Mindamellet e közhely legmélyebb mondanivalója talán mégiscsak más síkon mozog: a végesség dicsérete, a határok közé szorított igazság és jóság magasztalása, pontosabban: a határok közé szorítás ideológiája akar lenni. Másképpen fogalmazva: a radikalitás kárhoztatása, hiszen a közhely nem zárja ki, sőt feltételezi, hogy lehetne a pápánál is katolikusabbnak lenni. De „ne akarjunk tökéletesek lenni”!